

FARKAS JENŐ

Tristan Tzara kapcsolatai magyar írókkal és művészekkel

Tristan Tzarát idén akár háromszor is ünnepelhetjük: 120 éve született Samuel Rosenstock néven egy jómódú polgári családban; 100 éve Zürichben jött létre a Cabaret Voltaire, a dada bölcsője, ahol Tzara is „dadáskodott”; 60 éve, magyarországi utazását követően Tzara 1956. október 16-án Párizsban kijelentette: „Magyarország forradalmi változások előtt áll!” A francia baloldali sajtó Aragon intésére nem közölte a magyarországi benyomásokat tartalmazó cikket. Ennek nyomán Tzara a magyarokhoz fordult, és a párizsi Magyar Sajtó- és Dokumentációs Iroda 1956. október 16-án *Egy francia író beszél a magyar események nemzetközi jelentőségéről. A Budapestről hazatérő Tristan Tzara úr beszélgetése* címmel terjedelmes kommunikét adott ki, nagy port verve föl a francia „polgári sajtóban” (Le Figaro) és a baloldali értelmiség köreiben, majd később a nemzetközi sajtóban is. Tzarát berendelték a pártszékházba, és többé nem volt szabad nyilatkoznia a sajtónak. A Francia Kommunista Párt (Tzara maga is párttag volt) már a forradalom kitörése előtt elhallgattatta a „reakciós” Tzarát, ahogyan egy magyar külügyi referens aposztrofálta a francia író.

Tzarának számos magyar barátja és ismerőse volt, ami részben annak is tulajdonítható, hogy egyetlen irodalmi irányzat sem tudhatott magáénak olyan világhírű botránykrónikát és ismertséget, mint a dadaizmus. *Zürichi krónikájában* Tzara azt írja, hogy 1919. október közepéig a világon 8590 cikk jelent meg a dadaizmusról. Ugyanis megbízásából egy svájci sajtófigyelő központ évekig gyűjtötte a dadaizmusról szóló híreket, cikkeket, tanulmányokat. Jelenleg a párizsi Jacques Doucet irodalmi könyvtár *Újságkivágások* elnevezésű dobozaiban és irattartóiban *Fonds Tzara* cím alatt őrzik a tízezernyi dokumentumot. A zürichi, párizsi, berlini, hannoveri és New York-i zajos és látványos dada-estek, kiállítások, kiadványok, valamint sorozatos botrányok és rendőrségi beavatkozások óriási reklámot csaptak a dadaizmus körül. Tzara 1919 és 1921 között jelentette meg *Dada* című folyóiratát francia és német nyelven: az első számot Zürichben, a következő hármat Párizsban. A közvélemény nem kedvelte a dadaistákat: a franciák azért, mert a dadaisták jó része német volt és németül írt, a németek azért nem szerették őket, mert a dadaisták háború- és németellenesek voltak, ezen felül franciák is.

A lapok idegen származásukat firtatták: az Aux Ecoutes (1920) szerint „A román Tzara Oroszországot szeretne teremteni Franciaországban”; a *Chronique Parisienne* (1921) szerint „A dadaizmus idegenek által kiagyalt együgyű szélhámosság, féltucatnyi nevetséges balkáni figura abból él, hogy megbecstelenítik a francia nyelvet”; a leuveni *Jeunesse Nouvelle* (1921) pedig ezt írta: „Már a dadaista név is elrettentő,

a köznapi szókincsben a fogalom egyenlő a bolsevikkal”. A *Nation Belge* (1921) arról számolt be, hogy „A fiatal francia íróársadalomnak kezd elege lenni az idegenek megszállásából, akik tudatosan szabotálják az új francia folyóiratokat és terjesztik saját szellemi bolsevizmusukat”. Georges Hugnet, a dadaizmus első monográfusa szerint a dada politikai akarat révén jutott Franciaországba, és a proletariátus szolgálatába állt, mintegy az utcára vitte az irodalmat.¹ Ezt az állítást fenntartással kell fogadnunk, viszont tény, hogy 1917 után Lenin meghívására Chagall, Archipenko, Kandinszkij, Isidora Duncan, Hans Richter és még sok más avantgárd művész tartózkodott a Szovjetunióban.

Ezzel szemben a kor jeles írói üdvözlötték a zürichi dadát. Guillaume Appolinaire baráti levelet írt Tzarának 1917-ben: szeretné, ha a *Dada* című lap közölné a verseit. Man Ray és Francis Picabia New Yorkból vette fel a kapcsolatot Tzarával, Párizsban André Breton, Louis Aragon, Max Jacob, Pierre Reverdy „új emberként”, „Messiásként” várta érkezését.² 1918-as *Dadaista kiáltványát* követően Tzara körül egyre több botrány robbant ki Zürichben, a rendőrség többször letartóztatta, kihallgatta és figyelte állítólagos bolse-

1 Lásd Georges HUGNET, *L'esprit Dada dans la peinture - Cologne et Hanovre*, Cahiers d'Art 8. (1932. november).

2 Lásd Marc DACHY, *Archives Dada / chronique*, Editions Hazan, 2005.

vista kapcsolatait. André Breton 1919 elején írta róla: „Valódi elragadtatással olvastam kiáltványát; nem tudtam elképzelni, kitől várhatom ezt a bátorságot. Most a legnagyobb figyelemmel követem Önt.”³ Tzara a világméretű *Dadaland* „egyesítőjeként”, „császárkaként” és „pápájaként” fokozatosan a nemzetközi figyelem középpontjába került.

1919 júliusától rendszeresen publikált Aragon, Breton és Soupault Littérature című lapjában. Picabia Párizsba hívta ifjú barátját, akinek látogatása 1919 végén meg is történt, lezárva a dadaizmus zürichi pályáját, és megkezdve párizsi, egyben utolsó dadaista korszakát. Nem a véletlen műve, hogy sok magyar író levélben vagy személyesen kereste fel Tzarát. Georges Baal és Henri Béhar közölte az első alapos tanulmányt a magyar írók Tzarához írt legfontosabb leveleiről.⁴ Viszont nem jeleztek vagy figyelmen kívül hagytak több értékes dokumentumot, ugyanis a Jacques Doucet könyvtárban, a *Tristan Tzarához intézett azonosítatlan levelek* elnevezésű dossziében számos magyar vonatkozású dokumentum található. Ezek közül sikerült azonosítanom Szittya Emil, Lábán Rudolf, Tihanyi Lajos, Szántó György, az aradi Periszkóp című lap főszerkesztője, Hein Béla párizsi műkereskedő, Sugár Andor vajdasági grafikus, Bajomi Lázár Endre és Somlyó György leveleit.

A zürichi korszakban Lábán Rudolf és Szittya Emil, a párizsiban Tihanyi Lajos, Illyés Gyula, József Attila került közvetlen kapcsolatba Tzarával. Lábán, a neves táncművész és növendékei gyakran részt vettek a Cabaret Voltaire dada-estjein. Erik Satie Lábánnal zenét is szerzett a dada-estek táncbemutatóira. Hans Richter így emlékezett vissza erre az időszakra: „Ha az Odeon volt számunkra a földi világ, akkor Lábán tánciskolája volt a Mennyország. Olyan fiatal táncosnőkkel találkozhattunk ott, mint Mary Wingman, Maria Vanselow, Sophie Tauber, Suzanne Perrottet, Maja Kruscek [Chrusecz], Kathe Wulff és mások. Csak bizonyos pillanatokban léphettünk be ebbe a kolostorba, ahol többé-kevésbé szoros és tartós kapcsolatok születtek.”⁵ A Lábán-tanítványok a modern táncművészet kiemelkedő egyéniségei voltak, és szoros kapcsolatot ápoltak a dadaistákkal. A Tzarához írt 1925. október 17-i jelentéktelen levél barátságuk jelének tekinthető:

TZR.C.2269/ Paris XVII/ 40, rue de la Source 17 oct. 1925

(lettre autographe signé)

Cher Monsieur Tzara, J'apprends votre adresse par M. Axel (?) (Sturm-Berlin) et je vous adresse quelque billets de taxe pour nos soirées de danses. Il me ferait grand plaisir de vous recevoir. Ecrivez-moi un mot si vous êtes libre le samedi ou le dimanche soir. Nos meilleurs salutations R. de Laban

[Kedves Tzara úr, most vettem tudomást Axel (?) (Sturm, Berlin) révén az Ön címéről, és küldök táncelőadásainkra szóló néhány jegyet. Nagy örömmel venném, ha megtisztelne minket. Küldjön két sort, ha szombaton vagy vasárnap lenne szabadideje. Szívélyes üdvözlettel R. de Laban]

3 André Breton levelét Tzarához (1919. január 22.) közli Michel SANOUILLET, *Dada à Paris*, CNRS Éditions, Paris, 2005⁴, 399.

4 Georges BAAL - Henri BÉHAR, *La correspondance entre les activistes hongrois et Tzara 1920-1932*, Cahiers d'études hongroises 1990/2., 117-126.

5 Idézi SZALAI Bori, *Sophie Tauber-Arp és a dadaista tánc*, http://neodada.freeblog.hu/archives/2006/12/28/Szalai_Bori_Sophie-Tauber-Arp_es_a_dadaista_tanc/.

Szittyá Emil, a kalandos életű anarchista író, festő és újságíró is Tzara tágabb köréhez tartozott. Egyik tanulmányában írta: „Sajnálom, hogy Tzara, önző módon, hamarabb ment el, mint én. Titkos irodájában teljes dokumentációt őrzött az utóbbi ötven év összes költőjéről, írójáról és művészeiről. Természetesen rólam is, és biztos vagyok benne, hogy egyedül ő tudta volna megírni a nekrológomat.”⁶ Szittyá ritka irodalomtörténeti adatról tett említést a levélben: a vámos Henri Rousseau drámáját szerette volna megszerezni Tzarától. Kevésbé ismert ugyanis, hogy a vámos Rousseau drámákat és verseket is írt. Két drámáját (*Látogatás a kiállításon*, 1889; *Az orosz árva lány bosszúja*, 1899) Tzara adta ki 1947-ben, és egy hosszú előszót írt a kötethez. Szittyá számos festőről közölt kismonográfiát, talán Rousseau is érdekelte, ezért volt szüksége az addig kiadatlan drámákra. Szittyá levele három részből áll, eredetileg széttépett, majd összeragasztott levélrészeket kellett összeolvasnunk. Íme a három levél:

1. TZR.C. 3920

Adresse: Mr Tristan Tzara Paris VIIIe
15, Avenue Junot, 23 mai 1947. (levelezőlap)

Lieber Tzara,

Sie haben mir versprochen das Rousseau Drama zu schicken es wäre wirklich lieb wenn Sie es sobald taten. Mit Gruss, Emil Szittyá/ Paris, XIVE 7, rue Vandamme „Nouvel Hotel”

[Kedves Tzara,

Megígérte, hogy elküldi a Rousseau-darabot és örülnék, ha minél előbb hozzájuthatnék. Szívélyes üdvözlettel Szittyá Emil, Párizs, XIVE 7, rue Vandamme, Nouvel Hotel, 1947. május 23.]

2. TZR.C. 3921

Monsieur / Tristan Tzara / Paris Ave Junot 15 (carte postale autographe signé, juin 1947)

Lieber Tzara! Es wäre sehr lieb wenn Sie mir mitteilen würde, wenn mein Fraulein zu Ihnen kommen könnte um für mich das Rousseau-Stück abzutippen. Nehmen Sie im Voraus meinen Dank. Mit Gruss, Emil Szittyá

[Tristan Tzara úrnak, Párizs, Avenue Junot 15 (autográf levelezőlap, 1947 júniusa)

Kedves Tzara!

Fölöttébb lekötelezne, ha megírná, a titkárnőm mikor mehetne el Önhöz, hogy legépelje Rousseau drámáját. Fogadja köszönetemet. Üdvözlettel Szittyá Emil]

6 Idézi Marc DACHY, *Tristan Tzara dompteur des acrobates*, l'Échoppe, Paris, 1992, 37.

3. TZR.C. 4352/ 1.2.3.4.

Lieber Herr Tzara! Ich habe Ihre Zeitschrift mir in Wien im Schaufenster gesehen. Wie Sie denken dabei, einer Zeitschrift heraus mir Manuskripte und Zeichnungen für meine Zeitschrift schicken möchten. Ich will die nächsten Nummer und Zeitungen bringen. Bitte theilen Sie mir mit die Adresse von Hülsenbeck und Baal. Es wäre mir lieb wenn Sie mir die besten erschienenen Numer Ihrer Zeitschriften herrücken möchten. Mit Gruss Emil Szittyta / Adresse Robin C. Andresen / Wien VII Grosse Neugass 6. II.

[Kedves Tzara Úr, Bécsben egy kirakatban láttam az Ön folyóiratát. Legyen olyan kedves és küldjön a lapomnak kéziratot és rajzokat. Egyúttal szeretném, ha elküldené a következő lapszámot. Kérem, írja meg Huelsenbeck és Ball címét. Szeretném, ha elküldené lapjának legsikerültebb számait. Szívélyes üdvözléttel Szittyta Emil / Címem: Robin C. Andresen/ Wien VII Grosse Neugass 6. II.]

Tihanyi Lajos Párizsban két híres képet is festett Tzaráról. A *Tristan Tzara arcképe* című olajfestmény az eddig ismeretlen levél alapján is 1925-re tehető. A másik Tristan Tzara-portré 1927-ben készült litográfia, a következő ajánlással: „Kállainak szeretettel L. Tihanyi”. Viszont Szántó György az alábbi, 1925-ös levélben említette a portrét, mint *litográfiát*, ami arra enged következtetni, hogy már 1925-ben elkészült mindkét arckép.

Levelében Tihanyi nagylelkűen támogatta a fiatal Kertész Andor első lépéseit, aki 1925-ben érkezett Párizsba. André Kertész néven ő készítette a híres monoklis Tzara-fényképet. Tihanyi és Szántó György levelei alapján feltehető, hogy a kér portré már 1925-ben elkészült, habár a litográfián az 1927-es évszám szerepel.

Tihanyi Lajos: *Tristan Tzara arcképe*, olaj, vászon, 1925–26

Tihanyi Tristan Tzara-portréja, litográfia, 1927

André Kertész: *Tristan Tzara*, 1926

Ms23156 /48

Paris, 11 XI 26

Cher Tzara,

beiliegend schicke ich die photographien von Kertész. Er bittet Sie sollen entschuldigen wegen verspäterung. Er war immer so beschäftigt und könnte nicht voraus fertigstellen.

Wie gefallen sie Ihnen? Ich glaube das ist keine besonderes arbeit von Kertész, aber das ist doch aus bester portraitphotographie was ich gesehen bis jetzt von Ihnen. - Wenn Sie wollen schreiben sie für Mr. Kertész 19, rue Bourg Tibourg (IVe).

Es geht bei mir noch immer schlecht. Ich arbeitete, das arbeit geht langsam und ich habe immer wenige Zeit, - auch zum Reproduktionen machen, hatte noch keine Zeit. Auch wünsche ich, ob

Sie wollen ermust im Originell sehen können das von Ihm gemachte portrait.

Wann Sie doch kommen noch später zurück, so würde ich um Ende diesem Monat für Sie schicken können. Ich bitte Sie schon jetzt Sie sollen darüber etwas zu schreiben in das für The Little Review und schicken. Ich glaube Sie werden dafür Lust haben wenn Sie schauen werden diese neue Arbeiten.

Leider zum eine «Belegtexemplair» von dem vorige nummer noch immer nicht bekomme ich. Wenn Sie schreiben, einmal für H. Arp bitten, sie wieder einmal 2 Exempl. zu mir schicken sollen.

*Mit besten Grüssen,
auch für Frau
L. Tihanyi*

[Párizs, 26. XI. 11.

Kedves Tzara,

mellékelten küldöm Kertész fotográfiáit, aki elnézést kér a késedelem miatt. Tekintettel a számtalan elfoglaltságára, még nem tudta befejezni az összes képet. Mi a véleménye ezekről? Bár Kertésznek nem a legsikerültebb képei, szerintem ezek a fotográfiák mégis jobbak, mint az önről készült bármelyik fényképportré, amit eddig láttam. Ha írni szeretne Kertész úrnak, címe a következő: 19, rue Bourg Tibourg (IVe). Változatlanul mostoha körülmények között élek. Dolgozom, de lassan haladok, és mindig időzavarban vagyok, nincs időm ahhoz, hogy másolatokat készítsek. Szeretném, ha megengedné, hogy (Kertész) megnézze az Önről készült portrémát.

Miután visszatér, e hónap végén visszaküldöm a képet. Már most meg szeretném kérni, írjon valamit a portréről a The Little Review-ban és küldje el nekik. Gondolom, örömmel ír ezekről, miután látta a képeket.

Sajnálatos módon még mindig nem kaptam meg az előző lapszám „mintapéldányát“. Ha ír H[ans]. Arp-nak, kérje meg, hogy ismét küldjön nekem két példányt.

Szívélyes üdvözlettel,
feleségének is
Tihanyi L.]

Egy másik értékes dokumentum Szántó György 1925-ben írt francia nyelvű eddig ismeretlen levele az aradi Periszkóp szerkesztősége nevében. Párizsból a lapot Tihanyi Lajos, Perlott-Csaba Vilmos, Mihályi Ödön tudósította, így jelenhettek meg Apollinaire, Cocteau, Cendrars és Tzara versei, s még a *Gáz-szív* párizsi bemutatójáról is bő beszámolót közöltek.⁷ Szántó minden bizonnyal Tihanyi biztatására írhatta az alábbi levelet:

TZR.C. 3919

PERISZKÓP

Illustrált havi folyóirat

Revue mensuelle illustrée

Illustrated Monthly Magazin

Szerkeszti: Szántó György

(Rédacteur)

Szerkesztőség: Arad (Románia) Piata Catedralei 5.

(La rédaction)

1925, le 26eme Mars

Cher Monsieur Tzara!

Notre collegue et bon ami Louis Tihanyi, peintre artiste hongrois nous envoi un magnifique portrait de vous chere Maitre. Nous nous adressons a Vous, ayez la bonté et ecrivez quelquechose pour notre nouvelle revue, que nous voulons laisser paraître ensemble avec le litho de notre ami (Tihanyi). En connaissances de plusieurs poemes, qui sont écrit par Vous nous nous felicitons si nous recevons votre permission d'auteur de donner quelque chose de vos œuvres.

En esperant que Vous serez de bon volonté de nous soyez si bon de nous envoyez votre poeme par monsieur et recevez nos salutations singulier et sentiments les plus profonds.

PERISZKÓP Szántó György

[Kedves Tzara Úr!

Kollégánk és jó barátunk, Tihanyi Lajos magyar festőművész elküldte az Önről készült csodálatos portrét. Azzal a kéréssel fordulunk Önhöz, hogy legyen szíves írjon új lapunk számára egy anyagot, valamit, amit (Tihanyi) barátunk litográfiájával együtt szeretnénk megjelentetni. Több, az Ön által írt verset ismervén, örülnénk, ha szerzői beleegyezését adná, hogy megjelentessünk valamit műveiből.

Abban reményben, Ön lesz olyan kedves, hogy elküldi egyik versét, fogadja üdvözlötünket, és legmélyebb tiszteletünket.

PERISZKÓP Szántó György]

7 Ana Maria COVRIG, *Le rôle de la revue Periszkóp dans la diffusion de la culture française* = BAAL-BÉHAR, Henri, I. m., 141-145.

СУБОТИЦА, Карађорђевићев-трг.
SUBOTICA, Karadjordjev trg.

Sugár Béla cipő–divat üzlete Szabadkán a két világháború között. Innen küldte leveleit Tzarának a tulajdonos fia, Sugár Andor

Említésre méltóak a vajdasági művészek Tzarához intézett levelei is: az egyik közülük a szabadkai Sugár Andor grafikus, a Kassákhöz kötődő szocialista mozgalom tagja:

TZR.C. 3923.1.2.3.

Subotica, le 30.8. 1922

Cher Mons. Tristan Tzara!

Je prends la liberté de vous informer que je suis collaborateur des revues activistiques (sic) hongroises „Ma” de Vienne et de „Út” de Novisad.

Je voudrais bien d’avoir constamment des exemplaires de vos revues Dada et pour recompensation je vous enverrais volontiers des exemplaires de revue hongrois „Út”.

Outre cela si vous pouviez faire usage des manuscrites hongrois pour les revues dada (peut-être pouvez vous faire traduire) s’il vous plait m’écrire et je les vous envoie.

J’aurais un grand joie d’être avec vous en correspondance.

En attendant vos lignes

Agréez Mons. mes salutations distinguées

André Sugar

[Szabadka, 1922. 8. 30.

Kedves Tristan Tzara Úr!

Veszem magamnak a bátorságot, hogy tájékoztassam önt: a bécsi Ma és az újvidéki Út magyar aktivista folyóiratok munkatársa vagyok.

Nagyon szeretném, ha az ön Dada folyóiratának számai folyamatosan eljutnának hozzám, viszonzásképpen szívesen elküldöm a magyar Út folyóirat lapszámait.

Ezen kívül, ha a dada folyóiratokban közölne magyar kéziratokat (talán le tudná fordíttatni azokat), kérem, írjon és azonnal küldök önnek. Fölöttébb örülnék annak, ha levelezhetnénk.

Sorait várva

Szívélyes üdvözlettel

Sugár Andor]

A másik levél feladója is Sugár Andor:

TZR.C. 3923.2

Expéditeur: Andrija Sugar, Subotica, Karadjordjev trg nr. 8

Avec Mozes Alexié

nous commençons maintenant

le nouveau mouvement

Dada

Nous vous prions de nous aider

Avec salutations

André Kramer

[Feladó: Sugár Andor

Szabadka, Karadjordje tér 8.

Mozes Alexié-val együtt

most megalapítjuk az új

a Dada

mozgalmat

Az Ön segítségét kérjük

Üdvözlettel

Krámer András]

A Tazarához intézett levelek közül a magyar avantgárd mozgalom szempontjából legfontosabbak az 1920 és 1957 között írt Kassák-levelek. Baal és Béhar Kassák Lajos, Illyés Gyula és Tamás Aladár közel húsz levelét adta ki francia fordításban, eredeti szövegek mellékelése nélkül. Kassák első bécsi keltezésű levelében (1920. december 6.) Tzarától dadaista folyóiratokat és könyveket kért, hogy a Ma című folyóiratban

bemutassák a dadaizmust. Későbbi leveleiben Kassák beszámolt a fordításokról, újabb anyagokat kérve. 1922-ben örömmel írta, hogy Tzara *Gáz-szív* című dadaista drámája külön füzetben látott napvilágot az elhíresült grafikával a borítón. Baal és Béhar nem közölte az alábbi három, szerintem lényeges Kassák-levelet, melyek a magyar író és Tzara közötti barátság és szakmai kapcsolat fontos dokumentumai. Az alábbi levélben Kassák arra kérte Tzarát, segítsen az *Új művészek könyve* terjesztésében és egyúttal bejelentette a 2x2 című lap megjelenését:

TZR.C. 2226/12 (géppel írt levél)

MA Aktivista folyóirat

Szerkeszti: Kassák Lajos

Helyettes szerkesztők:

Uitz Béla és Barta Sándor

Wien Amalienstrasse 26/11

Wien, am 29 oktober 1922

Sehr Geehrter Herr

Ich habe ein grosses Interesse für Ihr in Vorbereitung begriffenes Buch und möchte wissen, wann ich ein Exemplar bitte erhalten kann? Es gelangte mir zur Kenntnis, dass Sie in Weimar waren und die Zeit angenehm zugreicht haben. Sie sind glücklich, weil Sie nicht mir schreiben müssen, sondern auch leben können. Gibt es für Sie ein literarisches Unternehmen? Lieber Herr Tzara! Ich möchte Sie um eine Gefälligkeit bitten. Sie wissen, dass wir ein Buch unter dem Titel „Buch neuer Künstler“ herausgebracht haben und hier möchte ich Sie ersuchen, mir bei der Verbreitung behilflich sein zu wollen. Ich wurde vom Verleger in der Form von Gratisexemplaren bezahlt und muss jetzt all meine Freunde und Bekannten ersuchen, mir beim Verkauf der Werke behilflich zu sein. Wollten Sie mir in dieser nicht eben prächtigen Arbeit beistehen, so wäre ich Ihnen sehr verbunden. Ich bitte Sie daher mir mitzuteilen, wieviel Exemplar ich Ihnen zukommen lassen soll und werde ich sie postwendend expedieren.

Ich weiss nicht, ob ich Ihnen bereits Rechenschaft darüber abgelegt habe, dass ich ausser dem „Ma“ eine neue Zeitschrift unter dem Titel „2x2“ herausbringe. Natürlich werde ich Ihre Werke auch in dieser propagieren. Ich bitte daher um Material.

Ihrer Antwort gewärtig begrüsse ich Sie herzlichst. Ihr Ludwig Kassák

[Bécs, 1922. október 29.

Mélyen tisztelt Uram,

Nagy érdeklődéssel várom készülő könyvét és szeretném tudni, mikor kaphatok egy példányt. Tudomásomra jutott, hogy Weimarba is ellátogatott és ott kellemesen töltötte az időt. Szerencsés körülmény, hogy nem kell nekem írogatnia, hanem nyugodtan élheti az életét. Dolgozik valamilyen irodalmi vonatkozású terven? Kedves Tzara Úr! Szeretném megkérni egy szívességre. Bizonyára tudja, hogy kiadtunk egy könyvet *Új művészek könyve* címmel, és ezennel szeretném felkérni arra, legyen segítségemre

a könyv terjesztésében. A kiadó ingyenes példányokkal fizetett és most meg kell kérnem minden barátomat és ismerősömet, hogy segítséget nyújtsanak a példányok terjesztésében. Nagyon lekötözte, ha segítene ebben a nem éppen felemelő munkában. Kérem, közölje velem, hány példányt juttassak el Önhöz, és a könyveket postafordultával küldöm. Nem tudom, beszámoltam-e már arról, hogy a Ma folyóiraton kívül indítok egy új lapot 2x2 címmel. Természetesen ebben is ismertetni fogom a műveit. Ehhez anyagot kérnék. Válaszát várva, szívélyes üdvözlettel Kassák Lajos.]

A második levél 1922-re tehető és a párizsi kongresszus alkalmából íródott, melyet André Breton tervezett januári dátummal. A *Nemzetközi kongresszus a modern szellem irányelveinek a meghatározásáról és védelméről* elnevezésű tanácskozáson, amely végül elmaradt, Tzara eleve nem volt hajlandó részt venni, barátaival együtt bojkottálta. A lefűjt kongresszust követően a Breton és Tzara közötti ellentét véglegesen megromlott, s ez a dadaista mozgalom lassú bevégeztét hozta.

Érdekes még megemlíteni Kassák kapcsolatát Erich Mühsam íróval, a német szélsőséges anarchista mozgalmak alapítójával, a Bajor Tanácsköztársaság aktív harcosával, akit 1934-ben a nácik az oranienburgi koncentrációs táborban végeztek ki. Mühsam 1919-ben írta meg a népeket, a munkásokat és a parasztokat háborúra buzdító *Räte-Marseillaise-t* (*Tanács-Marseillaise*), melynek refrénje így hangzik: „Auf, Völker, in den Kampf!” Ugyancsak ismert volt következő dadaista verse: „War einmal ei Revolutzer / Von Beruf Lampenputzer / Ging im Revolutzersschritt / Mit den Revolutzern mit. / Und er sprach: »Ich revolütze!« / Und die Revolutzermütze / Schob er auf das linke Ohr / Kam sich höchst gefährlich vor.”

Lee Miller táncos Man Ray felvételén, 1929

TZR.C. 2230
(dátum nélkül)

Sehr Geeherte Herr

Ich habe Ihren Brief erhalten und freue mich, dass ich auch die versprochenen Cliché-s erhalten werde. Nach Ihrer Ankunft werden wir eine Nummer herausgeben, die sich ausschliesslich mit diesen Sachen befassen wird. Am 1 Mai erscheint „Ma“ im doppelten Umfang sowohl Sie als Ihre Kollegen werden darin gebührend vertreten sein. Die Dada-Nummer des „Sturm“ habe ich gesehen, ebenso „Mecano“, hingegen habe ich die erwähnte Nummer der „Littérature“ nicht erhalten, in der letzten Zeit bekomme ich von Ihnen überhaupt sehr wenig. Hier will ich gleich betonen, dass ich die Schriften des Herrn Man Rey (Rray), die ich erst jetzt kennengelernt habe, sehr liebe. Haben Sie die Apr-Nummer des „Ma“ gesehen? Was die Zeichnungen betrifft, bin ich glücklich, dass sie Ihnen gefallen und erwarte neugierig

ihr Erscheinen. Aber den erwähnten „Dadaglobe“ kenn ich nicht. Was würde der von mir bringen? Ich möchte Ihnen gern meine Gedichte Deutsch hinausschicken und würde mich sehr freuen, wenn Sie einige darunter ins Französische übersetzen würden. Ich glaube, sie würden Ihnen gefallen, durch gegenseitige Übersetzungen würden wir auch unserer gemeinsamen Sache viel helfen. Antworten Sie bitte auch in dieser Angelegenheit -

Herrn Mühsam habe ich heute hier begegnet, aber die von Ihnen erwähnten Cliché's hat er nicht bei sich gehabt, er kannte sie auch nicht. Ich bleibe auch mit ihm in Verbindung. Die nächste Nummer der „Sezession“ wir er meinem Lager bringen. Die erste Nummer ist soeben erschienen, sowohl Sie, als Herr Aragon sind darin mit Gedichten und Prosa vertreten. Ich erwarte weitere Mitteilungen über den Pariser Kongress.

*Es grüsst Sie,
Ludwig Kassák*

[Tisztelt Uram!

Levelét megkaptam és örülök, hogy megérkeztek az ígért klisék. Ezt követően kiadunk egy számot, kizárólag ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban. Május 1-jén a Ma dupla terjedelemben jelenik meg, benne Ön és kollégái kellőképpen képviselve. Láttam a Sturm dada számát, meg a Mécánót, de a Littérature említett számát nem, és mostanában nagyon kevés kiadványt kapok Öntől. Szeretném hangsúlyozni, hogy most olvastam Man Rey [Ray] úr írásait, és nagyon tetszenek. Láta már a Ma áprilisi számát? Örülök, hogy tetszenek a grafikák és kíváncsian várom a közlésüket. De a fent említett Dadaglobe-ot nem ismerem. Hogy mi legyen a saját dolgaimmel? Szeretném verseimet német fordításban elküldeni Önnek, és nagyon örömmre szolgálna, ha néhányat franciára fordítana. Remélem, Ön szerint is a kölcsönös fordítások közös ügyünket szolgálják. Ebben a tekintetben is várom válaszát. Mühsam úrral ma találkoztam, de az Ön által említett klisék nem voltak nála, nem volt tudomása róluk. Vele is kapcsolatban maradok, a Sezession következő számát a raktáramba hozza. Az első szám nemrég jelent meg, az Ön és Aragon verseivel és prózájával együtt. Várom a további tudósítást a Párizsi Kongresszusról.

Üdvözlettel Kassák Lajos]

Kassák a következő levelében sem habozik, ismét kéréssel fordul Tzarához, hogy írjon a Ma folyóiratba, és írásokat szerezzen más neves szerzőktől:

TZR.C. 2229

Wien, den 4 august 1924

Sehr Geehrter Herr!

Schon seit längerer Zeit habe ich von Ihnen keine Nachricht bekommen. Meinerseits benachrichtige ich Sie, dass die nächste „Ma“ anlässlich des hiesigen Theater und Musikfestes als Theaternummer in drei Sprachen erscheinen wird. Ich würde mich sehr freuen, wenn Sie auch mit einem Manuskript an dieser demonstrativen Arbeit teilnehmen würden und bitte Sie, mir So bald als möglich einen kurzen,

programmartigen Artikel zu senden: Sie arbeiten sehr viel in dieser Art und es wird daher sehr interessant sein, Ihre Meinung in dieser Frage zu hören. Ausserdem möchte ich sie bitten, von jemand anderen (mit Niveau) auch etwas zu schicken, eventuell von Cocteau. Es wäre mir sehr angenehm, wenn ich auch Clichés über Dekorations-, Marken-, Vorhänger-, Figuren-, oder Bewegungs-, und beleuchtungstechnische Entwürfe bekommen könnte. Eure Artikel werden in französischer Sprache erscheinen, bitte diese daher auch so zu schicken. Ich bitte Sie um postwendende Antwort, würde aber auch die Sendungen dringendst brauchen. Ich begrüsse Sie,

Ludwig Kassák

[Bécs, 1924. augusztus 4.

Mélyen tisztelt Uram!

Jó ideje nem kaptam semmiféle hírt Öntől. Szeretném értesíteni, hogy a Ma következő, háromnyelvű számát a helyi színházi és zenei fesztiválnak szenteljük. Nagyon örülnék, ha egy kézirattal Ön is hozzájárulna a sok kihívással járó munkához, és arra kérném, hogy minél gyorsabban küldjön egy rövid programjellegű cikket, hiszen Ön gyakran ír ilyeneket és az Ön álláspontja figyelemfelkeltő lenne ebben a kérdésben. Ezen kívül szeretném megkérni, hogy küldjön másoktól is, esetleg Cocteau-tól egy igényes anyagot. Nagyon örülnék, ha még küldene kliséket díszlettervekről, színpadtechnikai megoldásokról, mozgás- és fénytechnikai tervekről. Cikkét franciául jelentetjük meg, és kérem, eredetiben küldje el. Szeretném, ha postafordultával válaszolna, mert nagy szükségem lenne küldeményére. Üdvözlettel Kassák Lajos]

Kassák utolsó levelében Tzara 1956-os magyarországi útjára és barátságukra utalt, arra kérve, támogassa *Mesterek köszöntése* (Henri Matisse, Pablo Picasso, Georges Braque, Fernand Léger, Franz Marc, Marc Chagall, Paul Klee, Henri Rousseau, Giorgio de Chirico, Max Ernst) című kötetének francia megjelenését:

Tristan Tzara

5, rue de Lille

Paris 7e

Budapest, fin aout 1957

98, rue Bécsi

Cher ami, permets-moi de te rappeler notre conversation de l'année passée: il s'agissait de l'aide genereuse que tu m'avais offerte au sujet de mes eventuelles affaires litteraires en France. Entretemps j'ai écrit un cycle de 10 poèmes au centre desquels il y a toujours le portrait d'un grand peintre moderne exprimé par les moyens de la poésie (p. ex. Matisse, Picasso, Léger, Maxt Ernst, Chirico). Etant donné le sujet, je crois que ces poèmes, traduits en français, d'autant plus que je les rangerais volontiers parmi mes meilleurs productions poétiques. En même temps que cette lettre, j'envoie le texte hongrois de ces poèmes à L. Gara que tu connais et qui te les montrera bientôt. Je te prie, cher Ami, de nous aider à publier ces poèmes quelque part, dans une revue française: cela me ferait un très grand plaisir et je t'en serais très reconnaissant.

Avec tous mes remerciements d'avance et dans l'attente de ta nouvelle visite en Hongrie, je te prie, cher Ami, de croire à mes sentiments les plus affectueux.

Ton vieux camarade fidèle

L. Kassak

[Tristan Tzara

5, rue de Lille

Párizs 7e

Budapest

Bécsi út 98

1957. augusztus hó vége

Kedves Barátom! Engedd meg, hogy emlékeztesselek tavalyi beszélgetésünkre: nagylelkűen felajánlottad, hogy segítségemre leszel esetleges franciaországi irodalmi ügyleteimben. Közben írtam egy 10 részből álló versciklust, mindegyik vers központi témája a költészet eszközeivel megrajzolt festőportré (pl. Matisse, Picasso, Léger, Maxt Ernst, Chirico). Ami a témát illeti, hitem szerint ezeket a francia fordításra kerülő verseket a legjobb verseim közé sorolnám. E levéllel egyszerre elküldöm a versek magyar szövegét Gara L.-nak, akit ismersz, és ő elviszi hozzád. Kedves Barátom, arra kérlek, hogy segíts megjelentetni valahol ezeket a verseket egy francia folyóiratban: nagy örömömmre szolgálna, és nagyon hálás lennék neked.

Előre is köszönöm szívességedet, és az újabb magyarországi látogatásod reményében sok szeretettel üdvözöl Öreg hű bajtársad, Kassák Lajos]

Tzara 1963-ban bekövetkezett halálát követően Illyés Gyula *Fini!* című írásában⁸ így emlékezett vissza a régi barátára: „Aztán épp oly szenvedélyesen s épp oly suttogón újra Magyarországról való visszatérésének következményeit mondta el. Hosszú interjú adott a Magyar Távirati Iroda párizsi kirendeltségének. Aragon azért nem közölte le a *Les Lettres Françaises*-ben, mert a helyzetről festett sötét képet ugyan elfogadta volna, de a tanulságot túl szigorúnak találta. Az interjú így a *Monde*-ban jelent meg, az első oldalon! Egy hét múlva pedig az ország csaknem valamennyi újságjában, óriási kommentárokkal. Közben Magyarországon megszólaltak a fegyverek...”

8 ILLYÉS Gyula, *Fini!*, Nagyvilág 1964/5., 736-737.